

پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه
شماره دوم، بهار و تابستان ۱۳۸۸: ۱۶۵-۱۴۵
تاریخ دریافت: ۱۳۸۶/۸/۱
تاریخ پذیرش: ۱۳۸۶/۱۲/۲۰

پیامدهای مهاجرت روستا - شهری نسل جوان روستایی

محمد قاسمی سیانی*

چکیده

مهاجرت روستا - شهری پدیده‌ای است که در فرآیند صنعتی شدن کشورها ظاهر شده است و بسیاری از تحولات اجتماعی - فضایی جوامع ناشی از این پدیده می‌باشد. در ایران همراه با صنعتی شدن شهرها جذب جوانان جویای کار مازاد در بخش کشاورزی از روستا به شهر به نفع فعالیت‌های صنعتی و خدماتی آغاز شد. در این مقاله سعی شده است به دنبال این مسأله باشد که مهاجرت جوانان از روستا چه پیامدها و آثاری بر مهاجران و جوامع مهاجرپذیر و مهاجرفرست داشته است؛ بنابراین ابتدا با توجه به دیدگاه‌های موجود در خصوص مهاجرت به طور مختصر به انگیزه‌های مهاجرت‌های روستا - شهری پرداخته شده است و سپس با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و به صورت پیمایشی پیامدهای مهاجرت جوانان در سه حوزه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بررسی شده است. نتایج تحقیق دو نوع پیامد مثبت چون بهبود وضعیت اقتصادی، افزایش آگاهی جوانان، آموزش بهتر، روابط اجتماعی و گذران اوقات فراغت جوانان و منفی قطع ارتباط جوان با خانواده خود در روستا و مسائل مرتبط با آن به برهم خوردن نسبت جنسی در روستاها و شهرها و آثار دیگری چون بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی در هر یک از حوزه‌ها را نشان می‌دهد.

واژگان کلیدی: تحولات اجتماعی - فضایی، مهاجرت، مهاجرت روستا - شهری، نسل جوان.

مقدمه

مهاجرت و جابجایی مکانی انسان‌ها، به عنوان موضوعی پایدار در رشته‌های گوناگون علوم انسانی و اجتماعی، توجه پژوهشگران را به خود معطوف داشته است. پویایی رابطه انسان‌ها با مکان در قلب پدیده مهاجرت قرار داشته است. به علت گستردگی مهاجرت در دنیای امروز، همه جوامع بشری بنحوی با چالش مهاجرت بخصوص مهاجرت جوانان از روستا به شهرها مواجه هستند (سجادپور، ۱۳۸۴: ۶۴).

«مهاجرت یکی از چهار عامل اصلی تغییر و تحول جمعیت بوده، به دلیل ماهیت خود می‌تواند علاوه بر تغییرات درازمدت و طولانی، آثاری سریع و کوتاه مدت نیز در تعداد و ساختار جمعیت ایجاد کند» (زنجانی، ۱۳۸۰: ۱۲).

تحقیقات در خصوص مهاجرت روستاییان به شهرها عمدتاً بر آن است تا تبیین کند که چرا روستاییان مهاجرت می‌کنند و عوامل مؤثر در تصمیم‌گیری آنان برای مهاجرت چیست؟ اگرچه عوامل اقتصادی و غیراقتصادی به طور هماهنگ در ایجاد انگیزه‌های مهاجرت روستا - شهری مؤثرند، بی‌تردید در فرایند تصمیم‌گیری برای مهاجرت، به طور نسبی عوامل تاثیرگذار در اشخاص و از مناطق گوناگون کاملاً متفاوت است؛ چراکه طیفی گسترده از افراد و قشرها را تشکیل می‌دهند که زمینه‌هایی متفاوت برای مهاجرت دارند (طاهرخانی، ۱۳۸۰: ۶۸).

پدیده مهاجرت هم در کشورهای توسعه یافته و هم در کشورهای در حال توسعه وجود دارد؛ لیکن نوع و ماهیت این مهاجرت‌ها متفاوت است. جز در مورد مهاجرت‌های اجباری که در اثر مسائل سیاسی یا حوادث طبیعی صورت می‌گیرد، تمامی شواهد و مدارک حاکی از آن است که جوانان بیش از دیگر گروه‌های سنی، تن به مهاجرت می‌دهند و در طولانی مدت با مهاجرت آنان ممکن است تولید نسل در جامعه کاهش یابد (اسکلدون، ۱۹۹۶).

«غالباً در کشورهای در حال توسعه جهان، مهاجرت روستاییان به شهرها، در درجه اول به سوی شهرهای پایتختی بوده، در جستجوی یک زندگی بهتر و به دست آوردن شغل صورت می‌گیرد. بعد از شهرهای پایتختی، شهرهای مهم و مراکز استان‌های دیگر کشور، مورد توجه مهاجران قرار می‌گیرند»؛ در واقع «مهم‌ترین نوع مهاجرت درون مرزی داوطلبانه، مهاجرت‌های روستاییان به شهرها بوده که پاسخی به علل و انگیزه‌های

اقتصادی می‌باشد» (بهفروز، ۱۳۷۴: ۱۶۲).

ضعف ساختاری مناطق روستایی سبب گردیده تا روستاییان برای به دست آوردن فرصت‌های بهتر به مناطق شهری مهاجرت کنند. گریزناپذیری مهاجرت بویژه در میان اقشار دانش آموخته به عنوان فرار مغزهای روستایی تعبیر شده است؛ لذا مهاجرت برای کسب موفقیت نتیجه منطقی این شعار شد: «شما بازنده خواهید بود اگر روستا را ترک نکنید» بدین ترتیب به نظر می‌رسد ارزش‌های سنتی اجتماعات کوچک روستایی با منطق سادگی و بی‌پیرایگی در مقایسه با فرهنگ شهری رنگ می‌بازد و مهاجرت به عنوان یکی از پیامدهای آن تظاهر می‌یابد (طاهرخانی، ۱۳۸۰: ۶۹).

در کشور ایران نیز مهاجرت یکی از عوامل اساسی و مهم در تحولات فضایی کشور محسوب شده، به عنوان اثرگذارترین عوامل تحولات شهری ایران از آن نام برده‌اند.

طرح مسأله

در حال حاضر مهاجرت از روستا به شهر هم در کشورهای صنعتی و هم در کشورهای در حال توسعه از پدیده‌های مهم اجتماعی - جمعیتی محسوب می‌شود؛ این حرکت در کشورهای صنعتی بتدریج از قرن هفدهم آغاز شده، در اوایل قرن بیستم به اوج رسید و پس از آن از شدت افتاد؛ اما در کشورهای در حال توسعه بر اثر برنامه‌های توسعه‌ای در مناطق روستایی و شهری، مهاجرت روستا - شهری مراحل آغازین خود را می‌پیماید (وٹوقی، ۱۳۸۴: ۴۹).

مروری بر توزیع تاریخی جمعیت در شهرها و روستاها نشان از آن دارد که تا سال ۱۳۳۵، ۶۸ درصد از جمعیت کشور ساکن روستاها بودند، اکنون این نسبت به نفع شهرها تغییر پیدا کرده است؛ به طوری که تنها تا اواخر دهه ۵۰ بیش از نصف جمعیت کشور، ساکن شهرها بودند (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۱).

کاهش جمعیت روستایی ایران که در حقیقت از دهه ۱۳۴۰ آغاز شده، از سال ۱۳۶۵ وارد مرحله‌ای جدید گردیده است؛ بدین معنی که برای اولین بار نسبت جمعیت بین مناطق روستایی و شهری دگرگون شد (وٹوقی، ۱۳۸۴: ۴۳). بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵ از مجموع ۷۲/۲۵۰ میلیون نفر جمعیت کل کشور، ۴۹/۶۴۰ میلیون نفر در شهرها و ۲۲/۶۱۰ میلیون نفر در روستاها ساکن هستند که این جمعیت در سال ۱۳۷۵

به ترتیب ۳۶/۸۱۸ میلیون نفر و ۲۳/۲۳۷ میلیون نفر بوده است. کاهش جمعیت روستایی بدین معناست که روستاییان طی ۱۰ سال گذشته به شهرها مهاجرت نموده‌اند (مرکز آمار ایران، سرشماری سال ۱۳۸۵).

جدول شماره ۱. نسبت تغییرات جمعیت روستایی و شهری به جمعیت کل کشور (هزار نفر)

سال سرشماری	کل جمعیت	جمعیت شهری	درصد شهرنشین	جمعیت روستایی	درصد روستا نشین
۱۳۳۵	۱۸۹۵۵	۵۹۵۴	۳۱/۴	۱۳۰۰۱	۶۸/۶
۱۳۵۵	۳۳۷۰۸	۱۵۸۵۵	۴۷	۱۷۸۵۳	۵۳
۱۳۷۰	۵۵۸۳۷	۳۱۸۳۸	۵۷	۲۳۹۹۹	۴۳
۱۳۸۵	۷۲۲۵۰	۴۹۶۴۰	۶۸/۷	۲۲۶۱۰	۳۱/۳

مأخذ: (وثوقی، ۱۳۸۴: ۴۹) و مرکز آمار ایران، سرشماری ۱۳۸۵

هرچند مهاجرت فقط مختص به مهاجرت روستا - شهری نیست و مهاجرت‌های شهر به شهر و روستا به روستا یا حتی بالعکس نیز دیده می‌شود. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۸۵ کل جمعیت جابجا شده در کشور بالغ بر ۱۲۱۴۸۱۴۸ نفر بوده است که از این تعداد ۸۹۹۹۷۰۹ نفر مهاجرت‌های بین شهری و ۳۱۴۸۴۳۹ نفر مهاجرت‌های روستا - شهری بوده است. در اینجا به دنبال بررسی پیامدهای این گروه یعنی مهاجرت‌های روستا - شهری هستیم.

همراه با صنعتی شدن و جذب نیروی کار مازاد در بخش کشاورزی، سیل مهاجرت (بخصوص جوانان جویای کار) از روستا به شهرها شدت گرفت. در جدول زیر برآورد مهاجران طی ۱۰ سال گذشته بر حسب جنس و علت مهاجرت آن‌ها در کل کشور و همچنین در مناطق شهری و روستایی نشان داده شده است:

پرتال جامع علوم انسانی

پيامدهای مهاجرت روستا - شهري نسل جوان روستا / ۱۴۹

جدول شماره ۲. علل و انگیزه های مهاجران طی ۱۰ سال گذشته بر حسب جنس و علت مهاجرت

روستایی	شهری	جمع											
		جمع	اطهارنشده	سایر	پیروی از خلور	بیلان خدمت وظیفه	انجم خدمت وظیفه	بیلان تحصیل	تحصیل	انتقال شغلی	جستجوی کارپهتر	جستجوی کار	جمع
۳۱۴۸۴۳۹	۸۹۹۹۷۰۹	۵۸۴۰۳۳	۱۲۲۷۷۴۶	۵۵۸۹۵۰۹	۷۹۵۵۴۳	۴۵۵۱۷۱	۱۵۸۹۵۱	۱۰۴۰۷۶۷	۶۲۳۶۰۳	۶۰۹۷۹۱	۱۰۶۲۰۲۵	۱۲۱۴۸۱۴۸	شهری روستا
۱۸۶۸۰۰۲	۴۸۶۹۹۲	۳۱۴۲۰۰	۷۸۲۲۱۴	۱۶۸۵۸۸۲	۷۹۵۵۴۳	۴۵۵۱۷۱	۸۵۵۲۱	۵۷۵۹۲۹	۵۳۲۹۷۹	۵۵۶۹۷۳	۹۶۹۵۸۳	۶۷۵۴۹۹۴	شهری روستا
۱۲۸۰۴۳۷	۴۱۱۲۷۱۷	۲۶۹۸۱۳	۴۴۴۵۲۳	۳۹۰۳۶۲۵	۰	۰	۷۳۴۳۰	۴۶۶۸۳۸	۹۰۶۲۴	۵۲۸۱۹	۹۳۴۵۲	۵۲۹۳۱۵۴	شهری روستا

مأخذ: سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ درگاه آمار ایران: (www.sci.org.ir)

با توجه به اینکه در این مقاله مهاجرت‌های روستا - شهری در نظر می‌باشد، در جدول زیر علل و انگیزه‌های مهاجرت‌های روستا - شهری نشان داده شده است:

جدول شماره ۳. علل و انگیزه‌های مهاجرت‌های روستا - شهری طی ۱۰ سال گذشته بر حسب جنس و علت مهاجرت

روستایی											
اطهارنشده	سایر	پیروی از خلور	بیلان خدمت وظیفه	انجم خدمت وظیفه	بیلان تحصیل	تحصیل	انتقال شغلی	جستجوی کارپهتر	جستجوی کار	جمع	
۱۵۱۳۸۷	۳۲۳۷۴۲	۱۳۸۲۸۳۴	۳۶۹۱۹۳	۲۱۲۸۸۷	۴۰۴۷۴	۱۳۷۹۱۸	۹۹۰۰۰	۱۴۵۲۶۱	۲۸۵۷۴۲	۳۱۴۸۴۳۹	شهری روستا
۸۲۶۵۸	۲۱۷۱۷۸	۳۹۵۹۶۴	۳۶۹۱۹۳	۲۱۲۸۸۷	۲۱۸۸۸	۸۸۷۴۵	۸۴۵۳۲	۱۳۱۷۴۷	۲۶۳۲۰۹	۱۸۶۸۰۰۲	شهری روستا
۶۸۷۲۹	۱۰۶۵۶۴	۹۸۶۸۶۹	۰	۰	۱۸۵۸۶	۴۹۱۷۳	۱۴۴۶۸	۱۳۵۱۴	۲۲۵۳۲	۱۲۸۰۴۳۷	شهری روستا

مأخذ: سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵، درگاه آمار ایران: (www.sci.org.ir)

همانطور که در جدول بالا نشان داده شده است بعد از عامل پیروی از خانواده و پایان خدمت نظام وظیفه که تمام اعضای خانواده با مهاجرت پدر خانواده دست به مهاجرت می‌زنند و خدمت نظام که عاملی اجباری است و جوان روستایی را با شهر و محیط شهری و زرق و برق آن آشنا می‌کند، جستجوی کار، کار برتر و تحصیل از عوامل اصلی مهاجرت است. در شرایط ویژه ایران، رشد جمعیت جوان، نیاز اشتغال بی‌سابقه‌ای ایجاد کرده است که امکان‌پذیرترین، اقتصادی‌ترین و سریع‌ترین مکان احداث این مشاغل در بخش‌های شهری کشور است؛ به طوری که در کنار ۵۰۰ هزار جوان شهری، بیش از ۳۰۰ هزار جوان روستایی در سال با تحصیلات کم و تقریباً بدون مهارت وارد بازار کار می‌شوند که بدون شک فرصت‌های بهتر با سرمایه‌گذاری کمتر در مقایسه با روستاها برایشان در شهرها فراهم می‌آید (صرافی، ۱۳۸۱: ۱۶).

با توجه به تعریف جمعیت جوان که اگر در یک جامعه درصد افراد کمتر از ۱۵ سال آن از چهل درصد کل جمعیت کمتر نباشد آن جامعه دارای جمعیت جوان است، جمعیت کشور ما نیز در زمره جوامع جوان قرار دارد؛ به طوری که از سال ۳۵ (که اولین سرشماری به عمل آمده) تا سال ۷۰، درصد جمعیت کمتر از ۱۵ سال بیش از ۴۰ درصد و جمعیت بالای ۶۵ سال بین ۳ تا ۴ درصد کل جمعیت بوده است (وثوقی ۱۳۸۴: ۴۴). چون سنی ایده‌آل برای مهاجرت وجود ندارد و انسان می‌تواند در هر زمانی دست به مهاجرت بزند یا حتی وادار به مهاجرت شود و با توجه به اینکه بعضی دوره‌های سنی مانند کودکی یا ایام پیری، دوره‌هایی دشوارتر برای مهاجرت هستند، سن جوانی بهترین زمان برای مهاجرت می‌باشد. هدف رشد در دوران جوانی «هویت‌یابی» است. فرد جوان برای یافتن هویت احتیاج به محیطی دارد که پشتیبان او باشد و به او آرامش بدهد؛ هر چند ممکن است این هویت و آرامش در مهاجرت نیز به دست نیاید به طور کلی در مهاجرت‌های روستا - شهری جوانان همیشه اولین گروه‌هایی هستند که ده را ترک می‌کنند. در جدول زیر مهاجرت‌های روستا - شهری بر حسب جنس و سن مهاجران نشان داده شده است:

جدول شماره ۴. مهاجرت‌های روستا - شهری طی ۱۰ سال گذشته بر حسب جنس و سن مهاجرت

روستایی													
جمع	۴۰- ساله	۹-۵ ساله	۱۴-۱۰ ساله	۱۹-۱۵ ساله	۲۴-۲۰ ساله	۲۹-۲۵ ساله	۳۴-۳۰ ساله	۳۹-۳۵ ساله	۴۴-۴۰ ساله	۴۹-۴۵ ساله	۵۴-۵۰ ساله	۶۴-۶۰ ساله و بیشتر	
۳۱۴۸۴۳۹	۱۲۷۹۲۶	۲۱۲۳۹۶	۲۷۴۲۹۴	۳۶۵۲۸۶	۷۲۳۱۰۴	۵۹۸۴۳۸	۳۱۹۷۵۰	۱۹۰۰۹۸	۱۱۳۱۷۴	۷۵۸۱۷۹	۱۰۰۹۱۰	۴۷۱۸۵	شهری مردان
۱۸۶۸۰۰۲	۶۵۷۹۵	۱۰۹۳۷۸	۱۴۸۳۵۴	۲۰۲۴۷۴	۴۷۳۹۰۳	۳۷۶۱۵۰	۱۸۵۹۰۶	۱۰۹۱۶۸	۶۷۰۶۱	۴۵۳۱۰	۵۸۵۲۶	۲۵۹۷۸	شهری زنان
۱۲۸۰۴۳۷	۶۲۱۳۱	۱۰۳۰۱۸	۱۲۵۹۳۹	۱۶۲۸۱۲	۲۴۹۲۰۱	۲۲۲۲۸۹	۱۳۳۸۴۴	۸۰۹۳۰	۴۶۱۱۳	۳۰۵۶۹	۴۲۳۸۴	۲۱۲۰۷	شهری کلی

مأخذ: سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ درگاه آمار ایران: (www.sci.org.ir)

همانطور که در جدول بالا نشان داده شده است گروه‌های سنی ۱۵ تا ۳۴ سال بیشترین گروه مهاجران روستایی را تشکیل می‌دهد. بهر حال این طیف گسترده مهاجران نیاز به تحقیق و بررسی بیشتری دارد که در این مجال فرصت پرداختن به تمام زوایای آن نیست؛ هرچند که مهاجرت‌های روستا - شهری محصول ضرورتی تاریخی است که در پاسخ به غیر اقتصادی شدن فعالیت کشاورزی بر اثر افزایش جمعیت و بهبود شیوه‌های بهره‌برداری در روستا از یک سو و رشد فعالیت‌های صنعتی و تقاضای نیروی کار جوان در شهرها از سوی دیگر به وجود آمده است و در این بین مهاجرت جوانانی که از روستای خود جدا شده و به شهرها آمده‌اند تأثیراتی در مبدأ و مقصد به جای گذاشته است که شناخت آن‌ها می‌تواند از آثار نامطلوب این پیامدها بکاهد. در اینجا با انتخاب مهاجران نسل جوان جهت شناخت پیامدهای مهاجرت آنان با طرح این سوال که مهاجرت جوانان روستایی چه پیامدها و آثاری بر مهاجران و جوامع مهاجرپذیر (شهر) و مهاجر فرست (روستا) داشته است، پیامدهای این مهاجرت در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بررسی شده است.

۲. نظریه‌های مهاجرت

به طور کلی در خصوص عوامل مؤثر در شکل‌گیری مهاجرت، دیدگاه‌هایی متفاوت وجود دارد. در مورد مهاجرت‌های روستا - شهری کارکردهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، جمعیتی، ارتباطی، اداری و غیره مؤثر هستند. علل مهاجرت‌های روستا - شهری با انواع

مهاجرت متناسب با بیکاری، فقر عمومی، امکانات شهری، کسب پایگاه اجتماعی - اقتصادی و فرهنگی، رشد جمعیت و محدودیت کشاورزی، تفاوت درآمدی بین ساکنان شهری و روستایی ارتباط دارد (ربانی، ۱۳۸۱: ۱۷۰). علت‌های مهاجرت را نمی‌توان از آثار آن جدا کرد؛ چون از یک طرف مهاجرت معلول توسعه نابرابر و از طرف دیگر خود عامل گسترش توسعه نابرابر است؛ چراکه در این راستا نابرابری‌های ساختی و مکانی بین بخش‌های یک جامعه در نظر قرار می‌گیرد (ایمان، ۶۴۲: ۱۳۶۸). در خصوص مهاجرت‌های روستا - شهری نظراتی گوناگون و متنوع ارائه شده است؛ اما مشخصاً چهار نظریه را می‌توان در این نوع مهاجرت‌ها بیان نمود:

۱. نظریه کارکردگرایان: این نظریه بر تبیین دلایل و پیامدهای مهاجرت استوار است و در خصوص دلایل مهاجرت بر این فرض تأکید می‌کند که تمام نیازهای اجتماعی در چارچوبی از نظام اجتماعی آموخته می‌شود. کنش‌گران در یک نظام به نیازهایی باور دارند که در آن نظام نمی‌توانند آنها را برآورده سازند؛ زیرا خصایص ساختن نظام‌های اجتماعی و کنش‌گران هرگز در طول زمان ایستا نیستند. این دیدگاه در توجیه مهاجرت‌های روستاییان عقیده دارد: از آنجا که نیازهای اجتماعی افراد در محیط‌های روستایی برآورده نمی‌شود و در تعدادی از شهرها پاسخی صحیح برای آنها وجود دارد، از این رو گونه‌ای عدم تعادل میان جوامع روستایی و شهری ایجاد می‌شود و روستاییان برای برآورد نیازهای خود دست به مهاجرت می‌زنند؛ بنابراین از دیدگاه این نظریه، مهاجرت روستا - شهری، ناشی از عدم تعادل‌های اقتصادی و اجتماعی موجود بین مناطق مختلف است (تقوی، ۱۳۷۱: ۴۵).
۲. نظریه وابستگی مهاجرت: در مقابل دیدگاه کارکردگرایان، نظریه‌پردازان مکتب وابستگی، علل و پیامدهای مهاجرت را در ارتباط با هم می‌دانند؛ زیرا از نظر آنها مهاجرت و توسعه نابرابر با یکدیگر ارتباط متقابل دارند و یکدیگر را تقویت می‌کنند. نظریه‌پردازان مکتب وابستگی در بحث مهاجرت، عدم توسعه را در نظر داشته و تحلیل‌های خود را در ارتباط با آن ارائه کرده‌اند. در این دیدگاه مهاجرت روستا به شهر، قانونمند و در عین حال پیچیده تصور شده است که در بردارنده این خصوصیات می‌باشد: ۱. فراگیر نبودن مهاجرت ۲. اجباری بودن مهاجرت ۳.

وجود الگوی معین ۴. اقتصادی بودن مهاجرت ۵. محدودیت مهاجران به نیروی کار.

افزایش و تنوع مشاغل شهری موجب می‌شود تا شهرها در نظر روستاییان بیکار مدینه فاضله به نظر بیاید و همراه با جاذبه‌های خود در مقابل دافعه‌های روستا مهاجرت را ایجاد می‌کند (پاپلی یزدی، ۱۳۸۱: ۱۵۹).

۳. نظریه مهاجرتی مایکل تودارو (۱۹۷۵): مایکل تودارو در این نظریه سعی کرده است تا مهاجرت شدت یافته از روستا به شهر را با بیکاری رو به رشد شهری توضیح دهد. فرضیه آغازین وی این است که مهاجرت عمدتاً پدیده‌ای اقتصادی است و با بیکاری، تصمیم به مهاجرت منطقی است. تودارو می‌گوید اگر تفاوت درآمد بین مناطق شهری و روستایی ۱۰۰ درصد باشد، یعنی اگر شخصی در روستا بدون هیچ درآمدی باشد و احتمال یافتن کار در شهر برای او ۶۰ درصد باشد، بنابراین درآمد او در شهر ۶۰ واحد است و فرد روستایی به شهر مهاجرت می‌کند (همان، ۱۶۵).

۴. نظریه عوامل میانی اورت، اس، لی (۱۹۶۶): این نظریه مهاجرت را تحت تأثیر چهار عامل عمده تبیین می‌کند: ۱. عوامل مرتبط با حوزه مبدأ مهاجرت (برانگیزنده و بازدارنده) ۲. عوامل مرتبط با حوزه مقصد مهاجرت (برانگیزنده و بازدارنده) ۳. موانع موجود در جریان مهاجرت از مبدأ به مقصد ۴. عوامل شخصی.

نظریه وی به تئوری دافعه و جاذبه معروف است و بر این اساس، آن صورتی که برآیند عوامل برانگیزنده و بازدارنده مثبت باشد به مهاجرت در فرد ایجاد می‌شود و اگر شخص نتواند این تمایل را از بین ببرد و موانع موجود در جریان مهاجرت نیز تأثیر بازدارنده اعمال نکند، مهاجرت عینیت می‌یابد و فرد حرکت خود را از مبدأ به مقصد آغاز می‌کند. وی امکانات بیشتر آموزشی، اشتغال و درآمد را در مبدأ از جمله عوامل جاذبه می‌داند و در مقابل، هزینه‌های بالای زندگی در محل جدید، دوری از خانه و کاشانه و آلودگی محیط زیست را از عوامل دافعه محسوب می‌کند. نقطه قوت نظریه لی، تأکید درست و به جای او بر عوامل شخصی است. تحت تأثیر این عوامل است که برخی از افراد مهاجرت را ترجیح می‌دهند و به آن مبادرت می‌ورزند و برخی دیگر در محل سکونت خود باقی می‌مانند (همان، ۱۶۸).

به طور کلی نظریه پردازی در مطالعات مهاجرت با چالش‌هایی عمده روبه رو است. اکثر نظریات انگیزه مهاجرت را برجسته کرده‌اند و در این زمینه فاقد ظرفیت تحلیلی برای توضیح پیامدهای مهاجرت می‌باشند و از سوی دیگر، ابعاد اقتصادی را برجسته کرده‌اند و نتوانسته‌اند توضیحی جامع برای ارتباط بین جنبه‌های اقتصادی، فرهنگی، امنیتی، اجتماعی و بهداشتی پدیده مهاجرت عرضه کنند (سجادپور، ۱۳۸۴: ۱۷). امروزه در مطالعات مهاجرت روستا - شهری، گرایش به سمت پژوهش‌های تطبیقی، میان رشته‌ای و پرهیز از نظریه پردازی کلان و تمایل به نظرات میان بُر بیشتر است (لهسایی‌زاده، ۱۳۶۸: ۶۱).

عوامل مؤثر در مهاجرت‌های روستا - شهری

در مورد عوامل مؤثر بر پدیده مهاجرت روستا - شهری نظریاتی گوناگون ارائه شده است، اما به طور کلی علل مهاجرت روستاییان بخصوص جوانان را به دو دسته کلی می‌توان تقسیم نمود: ۱. عوامل مربوط به نیروی جاذبه شهرها: این عوامل ممکن است اقتصادی - اجتماعی یا فرهنگ و زرق و برق شهری باشد که در وهله اول جوانان روستایی را به سوی خود جذب می‌کند ۲. عوامل مربوط به دافعه روستاها: این عوامل نیز مانند سدی در برابر جوان روستایی می‌باشد؛ بیکاری، کمبود درآمد، نبود امکانات تفریحی و ... همه در دفع جوان از روستا مؤثر است (صادق‌پور، ۱۳۷۰: ۳۸).

به طور کلی در قدیم‌ترین آثار مرتبط با شناخت عوامل مؤثر در مهاجرت‌های روستا - شهری، آموزش همگانی و انجام خدمت نظام به عنوان دلایل اصلی مهاجرت مطرح می‌شود به طوری که گوستاو لوبون، نویسنده فرانسوی، در کتاب روانشناسی توده‌ها می‌گوید اگر آموزش و پرورش ما بی‌فایده بود، می‌توانستیم به حال بچه‌های بدبخت اکتفا کنیم؛ اما آموزش و پرورش متضمن خطری بسیار جدی‌تر است؛ کسانی که آموزش می‌بینند نسبت به شرایطی که در آن متولد شده‌اند، نفرتی شدید پیدا می‌کنند و در پی فرار از آن برمی‌آیند (طاهرخانی، ۱۳۸۰: ۷۴).

«امیل مانسو^۱ و «ملین^۲» با طرح خدمت نظام به عنوان مهم‌ترین دلیل مهاجرت

1. Emil Manceau.

2. Mellin.

روستا - شهری معتقدند: «بطالتي که برای ارتشيان در دوره خدمت زیر پرچم فراهم می‌شود، آنها را فاسد و سست می‌کند. اگر روستاها خالی از جمعیت می‌شود برای این است که روستاییان در لباس ارتشی عادت سختکوشی طبقه اجتماعی خود را از دست می‌دهند» (امیل مانسو) «از آن زمانی که خدمت نظام وظیفه عمومی روستازادگان را به پادگان‌های شهری کشاند، شدت مهاجرت دو برابر شده است (ملین، ۱۹۰۵) (همان: ۶۹).

«هنری کلمان»^۱ «آشنایی با شهر و دوری جستن از خداوند را عامل مؤثر در مهاجرت‌های روستا - شهری می‌داند و معتقد است: «از دست دادن اعتقادات دینی عامل مستقیم مهاجرت‌های روستایی است؛ پس باید دوباره این اعتقاد را به زندگی افراد بازگرداند» (ژان پیته، ۱۳۶۹: ۳۷).

بررسی نوشته‌های مربوط به اواخر دهه ۵۰ و اوایل دهه ۶۰، دلایل اساسی مهاجرت‌های روستا - شهری را با ساختارهای اقتصادی مرتبط می‌سازد. تئوری‌های عدم تعادل، مهاجرت را ناشی از عدم تعادل بین مناطق می‌داند؛ مثلاً «بوگ»^۲ با طرح مؤلفه‌های مؤثر در ایجاد انگیزه برای مهاجرت‌های روستا - شهری، معتقد است دو گروه از عوامل شامل عوامل کشش^۳ و عوامل فشار^۴ در مهاجرت‌های روستا - شهری مؤثر هستند. وی معتقد است عوامل کشش یا جاذبه‌ها عمدتاً فرصت‌های شغلی بهتر، فرصت‌های مناسب جهت کسب درآمد بیشتر، وجود مراکز تفریحی و جاذب، فعالیت‌های فرهنگی، شرایط خوب و قابل قبول محیط کار و زندگی چون مسکن و خدمات آموزشی و سرانجام فرصت‌های مطلوب جهت دستیابی به آموزش‌های تخصصی و حرفه‌ای چون تحصیل در مراکز آموزشی را در برمی‌گیرد که عمدتاً در شهرها متمرکزند و پاره‌ای از عوامل فشار یا دفع نیز سبب جدایی جمعیت از روستاها و جذب آنها به شهرها می‌گردد عواملی چون ۱. کاهش منابع مالی و عدم توجه به بخش کشاورزی ۲. مکانیزه شدن فعالیت‌های کشاورزی و ایجاد محدودیت‌های شغلی در بخش کشاورزی ۳. نبود بستر مناسب جهت رشد خلاقیت‌های فردی، رشد شخصیت، ازدواج و اشتغال ۴. بروز حوادث طبیعی مستمر چون سیل و خشکسالی‌ها ۵. وجود روابط ناعادلانه و تبعیض‌آمیز

1. Henry kelmen.
2. Bogue.
3. pull factors.
4. push factors.

از مهم‌ترین دلایل مانع از ماندگاری جمعیت در مناطق روستایی محسوب می‌شود (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۷: ۳۷). عده‌ای دیگر مهاجرت را ارمغان فقر^۱ در مناطق روستایی می‌دانند. در این خصوص مؤنث‌سازی^۲ و سالخورده‌سازی^۳ از پیامدهای مهاجرت‌های روستا-شهر است، اما شاید مهاجرت برای کسب زندگی مهمترین دلیل برای مهاجرت‌های روستا-شهری است و پیش‌بینی می‌شود همچنان ادامه داشته باشد (طاهر خانی، ۱۳۸۰: ۷۵-۷۰).

فرضیه زرق و برق شهری معتقد به کشش جوانان روستایی در اثر تبلیغات رسانه‌های گروهی و داستان‌های مهاجران پیشین نسبت به الگوهای تفریحی و سبک زندگی شهری است و همچنین عوامل غیراقتصادی همچون دسترسی به خدمات آموزشی، درمانی و زیربنایی، ترک هنجارهای سنتی روستا و آزادی تحرک اجتماعی در کنار زرق و برق شهری در مهاجرت‌های روستا-شهری جوانان نقشی بارز دارد. به طور کلی می‌توان پذیرفت که در کنار عوامل عینی و اقتصادی، عوامل ذهنی و اجتماعی-فرهنگی نیز در تصمیم‌گیری فرد مهاجر تأثیر دارد.

از عوامل دیگر می‌توان به رسانه‌ها اشاره کرد. رسانه بتدریج پیوند انسان با اشیاء، زمان و مکان را قطع می‌کند و این قطع خاطرات، هویت انسان‌ها را کم رنگ می‌کند و باعث می‌شود که انسان‌ها قبل از آنکه به صورت فیزیکی مهاجرت کنند، فکری و ذهنی مهاجرت کرده باشند: «رسانه‌ها تنوع‌گرایی، تجددگرایی، ناپایداری و جهانی شدن را در انسان‌ها تقویت می‌کنند و زمینه را برای بی‌هویتی و نیازمند کردن انسان‌ها به وجود می‌آورند رسانه‌ها با شوک‌هایی که در سطح فردی، ملی، منطقه‌ای و گاه جهانی وارد می‌کنند، انسان‌ها را برای مهاجرت آماده می‌کنند. نفوذ رادیو، تلویزیون، ماهواره و ... در روستاها جوانان ساکن روستا را تشویق به مهاجرت می‌کند. آنان جهت پرکردن یکی از خواسته‌های برحق خود که همان استفاده از ابزار و آلات فرهنگ و هنری در جهت رشد و تعالی علمی و نیز گذراندن اوقات فراغت است، به شهرها کشیده می‌شوند.

1. gift from the poor.
2. feminization.
3. senilization.

پیامدهای مهاجرت روستا - شهری

پدیده مهاجرت روستا - شهری، یک پدیده اجتماعی - اقتصادی است که نتیجه مجموعه‌ای پیچیده از عوامل اجتماعی - روان‌شناختی، اقتصادی و سیاسی است. فرایند مهاجرت نه تنها بر حجم و رشد جمعیت یک جامعه تأثیر می‌گذارد، بلکه تغییراتی قابل ملاحظه در ساخت و توزیع جمعیت ایجاد می‌کند. مهاجرت‌های روستا - شهری باعث افزایش تعداد مردان جوان در شهرهای بزرگ شده و تعادل نسبت مردان و زنان را در دو منطقه شهری و روستایی بر هم زده است (ستوده، ۱۳۸۴: ۱۲۵).

با توجه به اینکه جوانان بیشتر از هر گروه سنی دیگر تن به مهاجرت می‌دهند، این موضوع در بلندمدت برای جوامع روستایی حائز اهمیت خواهد بود؛ چراکه با مهاجرت آنان، تولید نسل در جوامع روستایی کاهش می‌یابد و به دنبال آن جمعیت پویا در روستاها کاهش می‌یابد و تولید محصول و اقتصاد روستایی نیز کاسته می‌شود و همچنین از نظر اجتماعی و فرهنگی نیز روستاها دچار ایستایی می‌شوند.

امروزه با توجه به اینکه سهم جمعیت شهری و روستایی برعکس شده است و نسبت قابل توجهی از جمعیت شهرها را مهاجرین روستایی تشکیل می‌دهند، می‌توان به اهمیت موضوع مهاجرت‌های روستا - شهری پی برد؛ یعنی مهاجرت جمعیتی که تا ۳ دهه قبل جزو جمعیت مولد کشور به حساب می‌آمد اکنون به صورت خیل عظیم افراد مشغول به کار هستند یا در مشاغل کاذبی مانند دست‌فروشی و واسطه‌گری مشغول می‌باشند (غلامزاده، ۱۳۸۳: ۷۵).

وقتی فرهنگ‌های مختلف با آداب و رسوم و هنجارهای متفاوت از نقاط مختلف در یک نقطه جمع شود و انواع هنجارها حاکم باشد، در نتیجه هر فرد یا گروه به یک نوع هنجار رفتار می‌کند و هنگامی که اشخاص محیطشان عوض شود، دیگر هیچ احساسی نسبت به پایبندی به اصول و هنجارها در خود حس نمی‌کنند و در نتیجه هرج و مرج و آشفتگی رخ می‌دهد. نتیجه نهایی مهاجرت از روستا به شهر و از بخش تولید به بخش خدمات، رشد مسائل آنومیک در جامعه است (رفیع‌پور، ۱۳۷۸: ۶۵).

پرداختن به پیامدهای مهاجرت جوانان به صورت جداگانه به مناطق شهری یا روستایی کاری خطا است؛ بنابراین، پیامدها در مبدأ و مقصد بررسی شده که ممکن است در مبدأ آثاری مثبت بر جای بگذارد، اما در مقصد آثار و عواقب آن ضرورتاً مثبت

نخواهد بود. در اینجا جهت شناخت پیامدهای مهاجرت‌های روستا - شهری بر مهاجران نسل جوان، در سه حوزه اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی به بررسی هر یک به صورت پیامد مثبت و منفی پرداخته شده است.

الف: پیامدهای اقتصادی

عده‌ای عامل اقتصادی را مهمترین عامل در مهاجرت‌های روستا - شهری می‌دانند. جوانان روستایی با مشاهده تفاوت درآمدی در شهر و روستا و کمبود درآمدهای مالی خود که جوابگوی نیازهای اصلی و ضروری آن‌ها نیست، دست به مهاجرت می‌زنند. آنان برای کسب درآمد بیشتر و رسیدن به آرزوهای خویش، راه شهرها را در پیش می‌گیرند. مهاجران در شهرها با شغل‌های واسطه‌گری یا خدماتی و دست‌فروشی می‌توانند به درآمدی چند برابر روستا دست پیدا کنند و از کارهای سخت و طاقت‌فرسای کشاورزی نیز آسوده شوند. بدون تردید اختلافات درآمدی شهر و روستا و موقعیت‌های شغلی و کاری فراوان در شهرها یکی از دلایل عمده مهاجرت جوانان است؛ اما این عامل مؤثر در مهاجرت پیامدهایی در مبدأ و مقصد برجای می‌گذارد. آثار اقتصادی مثبت آن در نواحی روستایی بیشتر از شهرها خواهد بود و پیامدهای منفی آن در شهرها بیشتر بروز می‌کند. بررسی‌ها نشان می‌دهد جوانان مهاجر اکثراً از مهاجرت به شهرها راضی هستند و زندگی آن‌ها از لحاظ اقتصادی بهبود یافته است، در ضمن آن‌ها با حواله کردن پول به روستا نزد پدر و مادر خویش، باعث بهبود وضعیت زندگی آن‌ها و تقویت بنیه مالی خانواده خود در روستا می‌شوند. به طور کلی از نظر اقتصادی مهاجرت روستا - شهری را برای خود جوانان می‌توان موفق قلمداد نمود؛ چون آن‌ها درآمد فعلی در شهر را در روستا هیچگاه نمی‌توانستند به دست آورند؛ اما همانطور که در بالا نیز اشاره شد، مهاجرت جوانان پیامدهای اقتصادی زیادی در روستاها بجا خواهد گذاشت که مهمترین آن رکود اقتصاد کشاورزی و دامداری در روستا و کاهش تولید و بهره‌برداری روستایی است. با توجه به اینکه جوانان بیشترین گروه مهاجرین روستا - شهری را تشکیل می‌دهند، کسانی که در روستا به جا می‌مانند، پیرمردها و پیرزنه‌ها می‌باشند که توان چندانی برای کشاورزی گسترده ندارند و بیشتر به اقتصاد معیشتی و خود بسنده روی می‌آورند و به اندازه نیاز سالانه کشت خواهند نمود (نگارنده این مسأله را در ۱۲

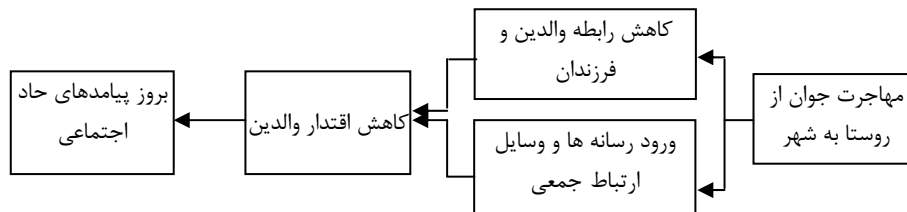
روستای دهستان جبل واقع در استان اصفهان بررسی کرده است و مشاهده شد که مهاجرت جوانان روستاهای مذکور و جذب آن‌ها در بخش صنعتی شهر اصفهان، باعث نابودی کشاورزی و دامداری و باغبانی منطقه شده است؛ به طوری که بسیاری از زمین‌های کشاورزی در اثر رها شدن و عدم کشت به زمین بایر تبدیل شده است (پایان‌نامه کارشناسی ارشد: ۱۳۸۴). این موضوع در کل کشور به رکود کشاورزی و افزایش واردات محصولات کشاورزی و خروج ارز منتهی خواهد شد و از طرفی پیامد منفی این نوع مهاجرت‌ها در شهرها را می‌توان به گسترش بخش غیر رسمی اقتصاد و افزایش شغل‌های کاذب و انگلی و کارهای غیرتولیدی چون دست فروشی، سیگار فروشی و ... اشاره کرد. با توجه به اینکه جوانان مهاجر از روستا فاقد مهارت هستند، در شهرها نمی‌توانند جذب بازار کار رسمی شوند و بی‌ثباتی شغلی بیشتر مهاجران را تهدید می‌کند.

ب: پیامدهای اجتماعی

یکی از تفاوت‌های محیط شهری نسبت به محیط روستایی، اختلاف زیاد خدمات شهری مانند بهداشت، درمان، آموزش و تأسیساتی مانند آب، برق، گاز، مراکز تفریحی و غیره می‌باشد. بدیهی است روند مهاجرت‌ها روستا - شهری عمدتاً تحت تأثیر امکانات زیستی و رفاهی در روستاها و جاذبه‌های اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی شهرها می‌باشد و در مواردی سیاستگذاری‌های نادرست آن را تشدید می‌کند (سعیدی، ۱۳۷۷: ۱۲۷). در واقع بعد از عامل اقتصادی، عامل اجتماعی و نداشتن امکانات رفاهی نظیر بهداشت و ... عامل مؤثر در مهاجرت‌های روستا - شهری می‌باشد (لهسایی‌زاده، ۱۳۶۸: ۲۵۲).

با توجه به اینکه جوانان، گروه اصلی مهاجران هستند، پیامدهای اجتماعی مهاجرت آنان به صورتی حادث‌تر نمود خواهد یافت، چراکه روحیه تنوع‌طلبی جوان از طرفی و هویت‌طلبی از طرف دیگر، پیامدهای اجتماعی را تشدید خواهد کرد. وقتی جوان روستایی به شهر می‌آید در اثر همنشینی و رفت آمد با شهروندان آگاهی او افزایش یافته و جوان از حقوق و مطالبات خود آگاه شده و همین آگاهی منجر به بی‌اعتمادی و عدم پایداری به تعهدات شهروندی و حتی در مواردی خرابکاری شده است. از طرف دیگر با جدا شدن جوان از خانواده، حامی خود که والدین باشند را از دست می‌دهد و با

توجه به عدم نظارت والدین بر اعمال او و کاهش اقتدار والدین جوان، پیامدهای حاد اجتماعی بروز خواهد کرد:

همچنین با وجود خرده فرهنگ‌های متفاوت در داخل اجتماعات شهری و ضعف اعتقادات و کنترل‌های غیر رسمی، انحرافات اجتماعی افزایش خواهد یافت. بررسی‌ها نشان می‌دهد که پیامدهای اجتماعی - فرهنگی مهاجرت بسیار بیشتر خواهد بود و دارای دو بُعد مثبت و منفی است. مهم‌ترین پیامد مثبت مهاجرت روستا - شهری را می‌توان در سهولت و آسایش در زندگی، دسترسی بهتر به وضعیت بهداشتی، بهبود عادات غذایی، گذران اوقات فراغت و امید به زندگی بیان کرد. جوانان روستا در پی یافتن زندگی بهتر مهاجرت از روستا به شهر را آغاز می‌کنند و تحرک اجتماعی باعث بالا بردن ظرفیت‌های گوناگون اجتماعی در میان آنها خواهد شد. جوانان با فرار از هنجارهای سنتی موجود در روستا می‌خواهند که به استقلال فردی و آزادی انتخاب برسند و از تنهایی و انزوای اجتماعی در محیط‌های روستایی همراه با کار فیزیکی سخت و مداوم نجات پیدا کنند و جهت یافتن منزلت اجتماعی و کسب احترام و تفریحات محرک، شهرها را انتخاب می‌کنند؛ اما تحقیقات نشان می‌دهد این نوع مهاجرت‌ها پیامدهای منفی اجتماعی را نیز برای جوانان و شهرها به همراه خواهد داشت؛ از جمله می‌توان به فقدان یکپارچگی اجتماعی و گسترش ناهنجاری‌های اجتماعی در شهرها اشاره کرد. مهاجرت جوانان از روستا به شهر، باعث برهم خوردن ساختار جمعیتی در شهرها و روستاها شده و ترکیب سنی و جنسی جمعیت را از تعادل خارج کرده است، از سویی دیگر سالخورده‌سازی روستاها باعث شده که امکان ازدواج دختران در روستا از بین برود.

تفاوت بین نسلی در روستاها باعث ایجاد شکاف بین والدین و جوان شده، به طوری

که جوان محیط روستا را دارای هنجارها و مراسم سنتی می بیند و بر ضد آن شورش کرده، دست به مهاجرت می زند و در این بین قطع ارتباط با خانواده و از دست دادن حامی خود باعث گرایش جوان به سمت اعتیاد، فساد اخلاقی، دزدی، سرقت و مزاحمت‌های ناموسی و ... می شود یا در شهر احساس غریبه بودن و بیگانگی می کند و به انزوای اجتماعی گرایش می یابد.

ج: پیامدهای فرهنگی

این نظریه، مهاجرت را به عنوان یک تطبیق اجتماعی در پاسخ به نیازهای اجتماعی - اقتصادی، تحولات فرهنگی که از جریان تغییرات جمعیتی ناشی و در سطح ملی و محلی پدید می آید، می داند (شیخی، ۱۳۸۲: ۴۸).

نارسایی‌های موجود در نظام آموزشی روستایی از جمله عوامل مؤثر در تشویق جوانان به مهاجرت به شهرها است. تحصیلات جوان روستایی نیز خود از جمله عوامل فرهنگی مؤثر در مهاجرت می باشد و افزایش فاصله فرهنگی بین شهر و روستا بر نرخ مهاجرت می افزاید (لهسایی زاده، ۱۳۶۸: ۲۲۲).

با توجه به اینکه اکثریت جمعیت کشورمان را جوانان تشکیل می دهند و عمده ترین مسأله جامعه‌های دارای جمعیت جوان مسائل فرهنگی است، وقتی جوانان روستایی جهت ادامه تحصیل، گذراندن خدمت سربازی و جستجوی کار و شغل بهتر به شهرها می آید، تعارض فرهنگی در او ایجاد می شود و مشکلات حادث می شود.

جوانان وقتی در معرض انواع کانال‌های ارتباطی و شبکه‌های جهانی به راحتی با سبک‌های زندگی کشورهای دیگر با خبر می شوند و خود را مقایسه می کنند آن‌ها اگر فرصتی جهت پیشرفت نداشته باشند در معرض انواع آسیب‌ها قرار می گیرند و اگر اعتماد به نفس آن‌ها کاهش یابد، برای فراموش کردن موقعیت خود به دام اعتیاد می افتند یا جذب فرهنگ بیگانه می شوند.

مهمترین پیامد فرهنگی مهاجرت روستا - شهری جوانان بهبود وضعیت سواد و سطح علمی و آگاهی آن‌ها می باشد، شهرها با داشتن امکانات آموزشی بهتر و بیشتر باعث شکوفایی استعدادها و نبوغ جوانان روستایی شده است. از دیگر پیامدها می توان به بهبود اوقات فراغت (وجود کتابخانه‌هایی متعدد در شهرها و مکان‌های فرهنگی) افزایش تعامل فرهنگی و تغییر در شیوه لباس پوشیدن و حرف زدن را بیان کرد.

از پیامدهای فرهنگی منفی مهاجرت می توان چنین بیان نمود که در اثر مهاجرت جوانان، نقش خانواده در انتقال مبانی ارزشی و دینی و ملی به فرزندان کاهش می یابد و

جامعه انتقال وظایف تربیتی را برعهده می‌گیرد و با توجه به اینکه هویت فردی در مرد و زن جوان هنوز شکل نگرفته است، زمینه‌ها و بستر تعارضات و نیز نفوذ فرهنگ بیگانه به هویت دینی و ملی جوانان ایجاد شده و در صورت ضعف بنیادهای مذهبی جوانی و عدم شکل‌گیری هویت فردی تأثیرپذیری جوان، الگوهای ضد فرهنگ و دینی تقویت شده و این مرحله آغازین گسترش مشکلات اخلاقی، فساد و بی‌بندوباری و فحشا در شهرها و جوانان خواهد بود.

نتیجه‌گیری

با آغاز شهرنشینی و از سویی جریان اصلاحات ارضی در ایران، مهاجرت جوانان روستایی به شهرها شدت گرفت. این روند در افزایش جمعیت شهری و کاهش جمعیت روستایی، بی‌انگیزگی حضور در روستا و دگرگونی هویت مهاجران جوان تأثیرگذار بود و جوانان را هر چه بیشتر با اصالت، زادبوم و کارهای کشاورزی بیگانه می‌کرد و گسست شغلی، فرهنگی و اجتماعی را دامن می‌زد و چون مهاجران از قشر جوان بودند هر جوان برای تضمین آینده خود و رسیدن به آرزوهای ذهنی نیاز به تأمین درآمد بیشتر را احساس می‌کرد و می‌دید که در شهرها به راحتی می‌تواند با شغل‌های خدماتی، واسطه‌گری و دست‌فروشی درآمدی چندین برابر روستا داشته باشد، از طرفی وجود جاذبه‌های شهری مانند پارک‌های زیبا و تفریحی، امکانات ایاب و ذهاب، وجود مغازه‌های رنگارنگ از جمله خوراکی، پوشاک، لوازم خانگی و غیره در کنار یکدیگر و از طرف دیگر روحیه تنوع‌طلبی جوانان که با محیط سرد و آرام روستا سنخیت نداشت، آن‌ها را تشویق به مهاجرت می‌نمود و بازگشت او به روستا به همراه لباس‌های قشنگ و تعریف‌های جذاب از شهر محیط ذهنی را برای دیگر جوانان جهت مهاجرت مساعد می‌نمود. مهاجرت‌های روستا - شهری به دنبال خود پیامدهایی برای مبدأ و مقصد ایجاد کرده است؛ به طور کلی هر تحرکی که منجر به تغییر محل سکونت و ایجاد ارتباطات جدید شود، بحران و تعارضات اجتماعی و فرهنگی را تشدید می‌کند که نتیجه چنین بحران‌هایی، افزایش بزهکاری و خشونت در جوانان است؛ با توجه به اینکه با مهاجرت جوانان کارکرد خانواده کاهش یافته و نهادهای اجتماعی نیز نتوانسته‌اند پاسخگوی نیازهای جوانان باشند و در این میان؛ ورود رسانه‌های جمعی و گسترش آن‌ها در جامعه باعث گردیده تا جوانانی که با اصلی‌ترین نهادهای داخل جامعه فاصله گرفته‌اند به نوعی با فرهنگ غربی و بیگانه جامعه ایران تماس پیدا کرده و این تقابل فرهنگی باعث شده تا فرهنگ بیگانه به عنوان

فرهنگ غالب در کشور به اجرا درآید.

در این بین مهاجرت‌های روستا - شهری تقابل فرهنگی را تشدید کرده است و وقتی که فرهنگ‌های مختلف با آداب و رسوم و هنجارهای متفاوت از نقاط مختلف در یک شهر جمع می‌شوند، هر فرد یا گروه به یک نوع هنجار رفتار می‌کند و از آنجا که این اشخاص محیطشان را عوض کرده‌اند، دیگر به هنجارهایی که در محیط خودشان به آن عمل می‌کردند نیز پایبند نیستند و در نتیجه هرج و مرج و آشفتگی در جامعه رخ می‌دهد.

اگر چه یک روی سکه مهاجرت جوانان از روستا به شهر تراکم جمعیت شهری، رواج مشاغل کاذب و برخی آسیب‌های اجتماعی است تخلیه هر روستا از نیروی کار جوان و مستعد به معنای رکود فعالیت کشاورزی و در نتیجه افزایش واردات محصولات کشاورزی و خروج ارز از کشور است.

با مهاجرت جوانان روستایی به شهرها و رکود فعالیت‌های کشاورزی، اقتصاد معیشتی و خودبسنده روستایی رو به نابودی نهاد و همچنین با جدایی پسر از خانواده پدری، خانواده گسترده روستایی رو به اضمحلال نهاده و سلطه موروثی پدر کاسته شده است و از همین جا نقطه گسست نسلی روستایی شروع شده است. از سوی دیگر جوانانی که به شهرهای بزرگ مهاجرت می‌کنند در بازگشت به روستای خود می‌توانند افکار جدید را به دیگران و جامعه محافظه‌کار روستایی انتقال دهند، روش‌های جدید را در کشاورزی ترویج کنند و فعالیت‌های جدید تأسیس نمایند و حتی می‌توانند گرایش‌هایی جدید را در خصوص تنظیم خانواده با خود به همراه بیاورند و منجر به کوچک شدن ابعاد خانوار و کاهش مشکلات تکفل گردند.

در نتیجه با توجه به کاهش جمعیت روستایی در سال‌های اخیر و افزایش مهاجرت‌های روستا - شهری و خروج جوانان فعال از روستا بهترین راه جلوگیری از مهاجرت جوانان جویای کار و تخلیه روستاها و بروز مشکلات حاد اجتماعی در شهرها که برشمرده شد، ایجاد نواحی صنعتی روستایی و استقرار صنعت در نواحی روستایی و ایجاد اشتغال برای جوانان روستایی خواهد بود؛ به طوری که از مهاجرت روستا - شهری جلوگیری می‌شود و درآمد روستاییان نیز بهبود یافته، بیکاری کاهش پیدا خواهد کرد.^۱

۱. مقاله حاضر با الهام از پایان نامه دوره کارشناسی ارشد نگارنده تحت عنوان «اثرات احداث شهرک‌های صنعتی در نواحی روستایی»؛ مبحث «پیامدها و تحولات اجتماعی و اقتصادی» می‌باشد.

منابع

- اسکلدون، رونالد (۱۹۹۶) مهاجرت روستائیان به شهر و اثرات آن در کاهش فقر روستایی، ترجمه حمیدرضا وجدانی، اندیشگاه شریف.
- ایمان، محمد تقی (۱۳۶۸) مهاجرت در کشورهای جهان سوم، مجله ادبیات دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، سال ۲۲، شماره‌های ۳ و ۴، زمستان ۱۳۶۸.
- بهفروز، فاطمه (۱۳۷۴) زمینه‌های غالب در جغرافیای انسانی، تهران: دانشگاه تهران.
- پاپلی یزدی، محمد حسین و محمد ابراهیمی (۱۳۸۱) نظریه‌های توسعه روستایی، انتشارات سمت.
- پتیه، ژان (۱۳۶۹) مهاجرت روستائیان، ترجمه دکتر محمد مومنی کاشی، تهران، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، چاپ اول، ص ۱۲۷.
- تقوی، نعمت‌اله (۱۳۷۱) مهاجرت‌های روستا - شهری درآمدی جامعه‌شناختی بر نظریه‌ها، تبریز: انتشارات ستوده.
- ربانی، رسول (۱۳۸۱) جامعه‌شناسی شهری، انتشارات دانشگاه اصفهان و سازمان سمت، چاپ اول.
- رفیع پور، فرامرز (۱۳۷۸) آناتومی جامعه، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- زنجانی، حبیب‌اله (۱۳۸۰) مهاجرت، تهران: سمت.
- ستوده، هدایت‌الله (۱۳۸۴) جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، تهران، انتشارات ندای آریانا.
- سجادپور، سید محمد کاظم (۱۳۸۴) چارچوب مفهومی و عملیاتی در مدیریت مهاجرت بین‌المللی مورد ایران، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۷۸.
- سعیدی، عباس (۱۳۸۰) مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات سمت.
- شیخی، محمد (۱۳۸۲) سکونت گاه‌های خودرو، گذار از حاشیه‌نشینی به الگوی از سکونت گاه پیرامون کلان شهرهای ایران؛ مجموعه مقالات حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی، جلد دوم؛ تهران: دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- صادق پور، محمد علی (۱۳۷۰) تحلیلی بر اقتصاد کشاورزی و علل مهاجرت، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- صرافی، مظفر (۱۳۸۱) مهاجرت داخلی و مسأله مدیریت شهری با تأکید بر شرایط ایران؛ مجله مدیریت شهری؛ شماره ۱۰ سال سوم، تابستان ۸۱.
- طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۰) تحلیلی بر عوامل مؤثر در مهاجرت روستا - شهری، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۱۶، شماره ۳.
- غلامزاده نطنزی، امیر حسین (۱۳۸۳) اخلاق شهروندی و تأملی بر وضعیت آنومیک جوانان

در تهران، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی جوانان، دانشگاه تهران.
قاسمی سیانی، محمد (۱۳۸۳) اثرات احداث شهرک‌های صنعتی در نواحی روستایی: مطالعه موردی شهرک صنعتی اصفهان، پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر بیژن رحمانی، دانشگاه شهید بهشتی.
لهسایی‌زاده، عبدالعلی (۱۳۶۸) نظریات مهاجرت، انتشارات نوید شیراز.
مرکز آمار ایران، آمارنامه‌های سال‌های، ۱۳۷۶ و ۱۳۸۱.
مرکز آمار ایران، سرشماری نجومی مسکن سال ۱۳۸۵ - درگاه آمار ایران www.sci.org.ir.
وٹوقی، منصور (۱۳۸۴) جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی و فرهنگی روستا، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی